

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

ВАЩЕНКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 336(447):339.0](043.5)

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України”.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Єпіфанов Анатолій Олександрович,
Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Мещеряков Андрій Адольфович,
Академія митної служби України,
м. Дніпропетровськ, завідувач кафедри
фінансів і кредиту;
кандидат економічних наук, доцент
Кузенко Тетяна Борисівна,
Харківський національний економічний
університет Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України,
доцент кафедри фінансів

Захист дисертації відбудеться 10 червня 2011 р. о 15.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Покровська, 9/1.

Автореферат розісланий “___” _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.М. Бурденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації фінансових ринків, що сприяють розвитку національних фінансових систем, на жаль, також обумовлюють появу і розвиток міжнародної злочинності у фінансовій сфері. Інформаційні технології, зростання обсягів електронної торгівлі та електронних платежів спричиняють появу нових схем і технологій по відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом. Що стосується України, то недостатньо розвинена фінансова система, значний рівень корупції, слабкий фінансовий контроль та моніторинг за здійсненням фінансових операцій, роблять її дуже привабливим об'єктом для незаконної фінансової діяльності та нелегальних фінансових потоків.

Актуальність дисертаційного дослідження визначається не лише необхідністю вирішення локальних задач по удосконаленню окремих елементів системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, але і потребою у створенні комплексного фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації таких доходів.

Результати теоретичних досліджень і практичного досвіду, пов'язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, опубліковані у працях таких закордонних вчених, як К. Зінне, Л. Наполеоні, М. Ольсон, Б. Пейдж, Дж. Робінсон, Ч. Роу, Г. Тосунян, Г. Ходсон та інші. Що стосується вітчизняних дослідників, то цим питанням присвячували свої праці О. Барановський, С. Гуржій, С. Дмитров, А. Єпіфанов, М. Колдовський, В. Рисін, О. Романченко, С. Синяньський, А. Мещеряков та інші.

Високо оцінюючи наукові здобутки з даної проблематики, слід зауважити, що питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, розроблені не остаточно і потребують подальших досліджень. В цій сфері залишається значне коло питань, доки що не розв'язаних. Потреба в узагальненні проблем і розробці фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом розвитку фінансової системи обумовили вибір теми, мету, завдання і актуальність дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження, отримані автором, співпадають з напрямками науково-дослідних робіт Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України" та були використані при виконанні науково-дослідних тем, а саме: "Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів" (номер державної реєстрації 0109U006782), "Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні" (номер державної реєстрації 0102U006965). До звітів за даними темами включено пропозиції автора щодо удосконалення системи фінансового моніторингу у комерційних банках, щодо оптимізації системи протидії легалізації незаконних доходів в Україні.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретико-методологічних засад, методичних та практичних рекомендацій щодо розбудови фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

У роботі відповідно до мети було поставлено і вирішено наступні завдання:

- проаналізувати та узагальнити підходи до розуміння сутності тіньового сектора економіки та доходів, отриманих злочинним шляхом;
- визначити роль і місце заходів щодо протидії легалізації незаконних доходів в державній регуляторній політиці;
- проаналізувати базові інструменти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- дослідити основні недоліки системи протидії легалізації незаконних доходів в Україні;
- визначити основні напрями і методичне забезпечення щодо удосконалення системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у банківській системі України;
- розробити економіко-математичну модель для оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації незаконних доходів;
- розробити методичні підходи до структурно-організаційної побудови фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- обґрунтувати необхідність врахування моральних ризиків при побудові механізму протидії легалізації незаконних доходів.

Об'єктом дослідження є процеси протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Предметом дослідження є теоретичне і методичне забезпечення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження виступили роботи зарубіжних і вітчизняних вчених про сутність тіньової економіки та методи протидії легалізації незаконних доходів, наукові і методичні розробки щодо побудови системи протидії легалізації незаконних доходів.

Залежно від поставлених цілей і задач в роботі використовувались: метод систематизації та порівняння (при визначенні сутності тіньового сектора та незаконних доходів); морфологічний аналіз, абстракція та синтез (при формуванні авторської позиції щодо термінології, що використовується в роботі); методи економіко-математичного моделювання та методи експертних оцінок (при розробці методичних підходів до оптимізації процесів, пов'язаних з легалізацією незаконних доходів).

Як інформаційна база дослідження виступили монографічні дослідження та інші наукові публікації з питань незаконних доходів та їх легалізації; офіційні статистичні дані Державного комітету фінансового моніторингу України, Міністерства фінансів України, Національного банку України; законодавчі

та нормативно-правові документи з питань фінансового моніторингу та протидії легалізації незаконних доходів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методологічних засад протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, та у розробці рекомендацій щодо розбудови фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Наукову новизну дисертаційної роботи визначають такі положення:

вперше:

- обґрунтовано і запропоновано науково-методичний підхід до оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на основі проведення інтегральної експрес-оцінки відповідних ризиків, що зроблено на основі агрегування трьох ключових параметрів функціонування банків (внутрішні фактори впливу, операційна діяльність, фактори законодавчого характеру), що відображено об'ємом паралелепіпеда, осі якого представлені трьома узагальнюючими ідентифікаторами даних ризиків, з подальшою побудовою відповідної мультиплікативної моделі;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до структурно-організаційної побудови фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів за рахунок поєднання інструментів та методичних прийомів, заходів і засобів протидії легалізації таких доходів, в першу чергу – на основі використання бази даних ділової репутації;
- механізм національної системи протидії легалізації незаконних доходів за рахунок доповнення існуючого базою даних щодо ділової репутації суб'єкта моніторингу, формалізованою процедурою звернення до неї з урахуванням рівнів фінансового моніторингу (обов'язкового та внутрішнього) та індикаторами для визначення “вузьких місць” фінансової системи, що можуть бути використані з метою легалізації доходів. Це дозволило запропонувати заходи щодо регулювання та нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, підконтрольними об'єктами та суб'єктами;
- науково-методичний підхід до оцінки моральних ризиків в економічній діяльності з позиції можливості протиправних дій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, через розробку процедури розрахунку показника економічної вигоди. Даний підхід, на відміну від існуючих, враховує економічну вигоду, яку набуває суб'єкт, задіяний у процесі легалізації, внаслідок протиправних дій, та потенційний розмір втрат від незаконних дій, що дає можливість упорядкувати обсяг відповідальності за видами економічної діяльності;
- економічний зміст понять: 1) “доходи, отримані злочинним шляхом”, під яким варто розуміти будь-яку економічну вигоду, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, вираженої в правах, одержання якої пов'язане з порушенням законодавства будь-якого ступеня тяжкості; 2) “легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом”, під яким пропонується

розуміти сукупність фінансових операцій, виконання яких унеможливило встановлення джерел походження незаконних доходів і тим самим забезпечує їх легітимність;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до оптимізації роботи системи протидії легалізації незаконних доходів і фінансування тероризму в Україні у банківській системі, на базі чого пропонуються заходи щодо забезпечення синергетичного ефекту від законодавчо закріплених норм по боротьбі з легалізацією незаконних доходів та фінансуванню тероризму;
- визначення морального ризику в економічній діяльності в контексті протиправних дій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, як раціональних дій економічних суб'єктів з максимізації власної корисності в збиток державі внаслідок асиметричності інформації, що проявляються в їх протиправній поведінці. Це дозволило доповнити систему моральних ризиків за рахунок віднесення до них ризику несплати податків з доходів, що не були задекларовані, ризику хабарництва та корупційних дій державних службовців, ризику отримання незаконних доходів внаслідок протиправної та кримінальної діяльності;
- економічний зміст поняття “тіньова економіка”, під яким пропонується розуміти сукупність економічних відносин, яка об'єднує злочинні види діяльності, а також ті види економічної діяльності, здійснення яких не заборонене чинним законодавством, але з огляду на ухилення від державного контролю вони суперечать податковому законодавству та/або положенню про державну реєстрацію з метою мінімізації витрат та одержання високих доходів. На відміну від існуючих, вказане визначення дає уявлення як про мету тіньової економічної діяльності, так і про причини її існування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що представлені в роботі теоретичні положення, висновки і методичні рекомендації представлені у вигляді розвиненого фінансово-економічного механізму, що може бути використаний органами державної влади для покращення процесу протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Викладені в дисертаційній роботі рекомендації щодо структуризації клієнтської бази страхової компанії за рівнем ризику використано у поточній діяльності Сумської філії ФТ “Українська пожежно-страхова компанія” (від 07.02.20011 № 35д); у поточній діяльності відділення “Сумське” ПАТ “Альфа-Банк” використовуються науково-методичні підходи автора до удосконалення системи критеріїв визначення необхідності моніторингу клієнтів банку, а також показники для здійснення фінансового моніторингу (довідка від 24.01.2011 № 17/1-к); у діяльності відділення АТ “ОТП Банк” в м. Суми використовуються науково-методичні підходи автора до удосконалення системи фінансового моніторингу у банку шляхом створення спеціалізованого підрозділу (довідка від 11.01.2011); у поточній діяльності ВАТ “Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе” використовуються результати дослідження щодо аналізу міжнародного досвіду

протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом (довідка від 12.03.2011 № 48-2/123).

Одержані автором результати наукового дослідження використовуються в ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України” при викладанні навчальних дисциплін “Фінансовий ринок”, “Фінансове посередництво”, “Ринок фінансових послуг” (акт про впровадження у навчальний процес від 10.02.2011).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є повністю самостійно виконаним завершеним дослідженням. Всі наукові результати, викладені в ній, одержані автором самостійно. Особистий внесок автора у публікаціях, підготовлених до друку у співавторстві, вказано у списку друкованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати виконаного наукового дослідження дисертації доповідались, обговорювались та одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2009, 2010 рр.), Міжнародна науково-практична конференція “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (м. Суми, 2010 р.), Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (м. Тернопіль, 2011), Міжнародна науково-практична конференція “Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни” (м. Макіївка, 2011).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 5,50 друк. арк., з яких особисто автору належить 2,45 друк. арк., у тому числі 4 статті опубліковані у наукових фахових виданнях, 1 навчальний посібник (у співавторстві).

Структура і зміст роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 197 сторінок, у т.ч. на 28 сторінках розміщено 12 таблиць, 34 рисунки, 2 додатки і список літератури зі 158 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі “**Теоретичні основи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом**” досліджено теоретико-методичні основи протидії легалізації доходів, отриманих незаконним (злочинним) шляхом, визначено сутність доходів, отриманих таким чином, та місце протидії легалізації незаконних доходів в комплексі державної регуляторної політики, проаналізовано базові інструменти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Автор у роботі вказує, що для відмивання брудних грошей використовують різноманітні операції, арсенал яких постійно поповнюється. Багато операцій з легалізації мають міжнародний характер, що значно ускладнює їх відслідковування контролюючими органами. Основною причиною виникнення та легалізації незаконних доходів є існування тіньового сектора економіки.

Результати дослідження свідчать про те, що проблема існування тіньової економіки є дуже актуальною, особливо для України. Враховуючи підходи різних вчених, в роботі було розроблено власне визначення терміна “тіньова економіка”, під яким пропонується розуміти сукупність економічних відносин, яка об’єднує злочинні види діяльності, а також такі види економічної діяльності, здійснення яких не заборонене чинним законодавством, але з огляду на ухилення від державного контролю, суб’єкти цієї діяльності порушують податкове законодавство та/або положення про державну реєстрацію з метою мінімізації витрат та одержання високих доходів.

Автором характеризуються основні складові тіньової економіки, а саме: самозабезпечення домогосподарств; нерегламентоване дрібне виробництво, надання послуг (ремонтні бригади, майстри); діяльність виробників, що дозволена, але приховується від державних органів або применшуються її результати; легально дозволені види економічної діяльності, які здійснюються незареєстрованими економічними суб’єктами; виробництво і розподіл заборонених видів товарів та послуг; фінансові махінації, спекулятивні угоди, фіктивні договори; корупція, хабарництво.

Основною формою прояву та наслідком існування тіньової економіки є доходи, отримані незаконним шляхом, та необхідність їх легалізації. Під доходами, отриманими злочинним шляхом, у роботі запропоновано розуміти будь-яку економічну вигоду, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, вираженої в правах, одержання якої пов’язане з порушенням законодавства будь-якого ступеня тяжкості.

Бажання відкритого використання незаконних доходів змушує їх власників легалізувати свої кошти. Враховуючи погляди вчених на сутність легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, запропоновано розуміти легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як сукупність фінансових операцій, виконання яких унеможлиблює встановлення джерел походження незаконних доходів і тим самим забезпечує їх легітимність. Автором проаналізовано існуючі моделі процесу легалізації незаконних доходів, найбільш поширеною серед яких є трифазна модель (рис. 1), в межах якої виділяють 3 основні стадії (фази): розміщення, розшарування, інтеграція. Встановлено, що найбільша ймовірність викриття факту легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, характерна для першої стадії.

У роботі доводиться, що навіть занижені обсяги тіньової економіки свідчать про те, що проблема відмивання грошей є гострою для України, а методи боротьби з легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом, – актуальним питанням для усіх рівнів державного управління.

Аналіз науково-методичного забезпечення державного регулювання протидії легалізації (відмиванню) незаконних доходів та фінансуванню тероризму в Україні показав, що з формальної точки зору воно відповідає сучасним вимогам і стандартам, оскільки формувалось протягом останніх десяти років під впливом міжнародних організацій.

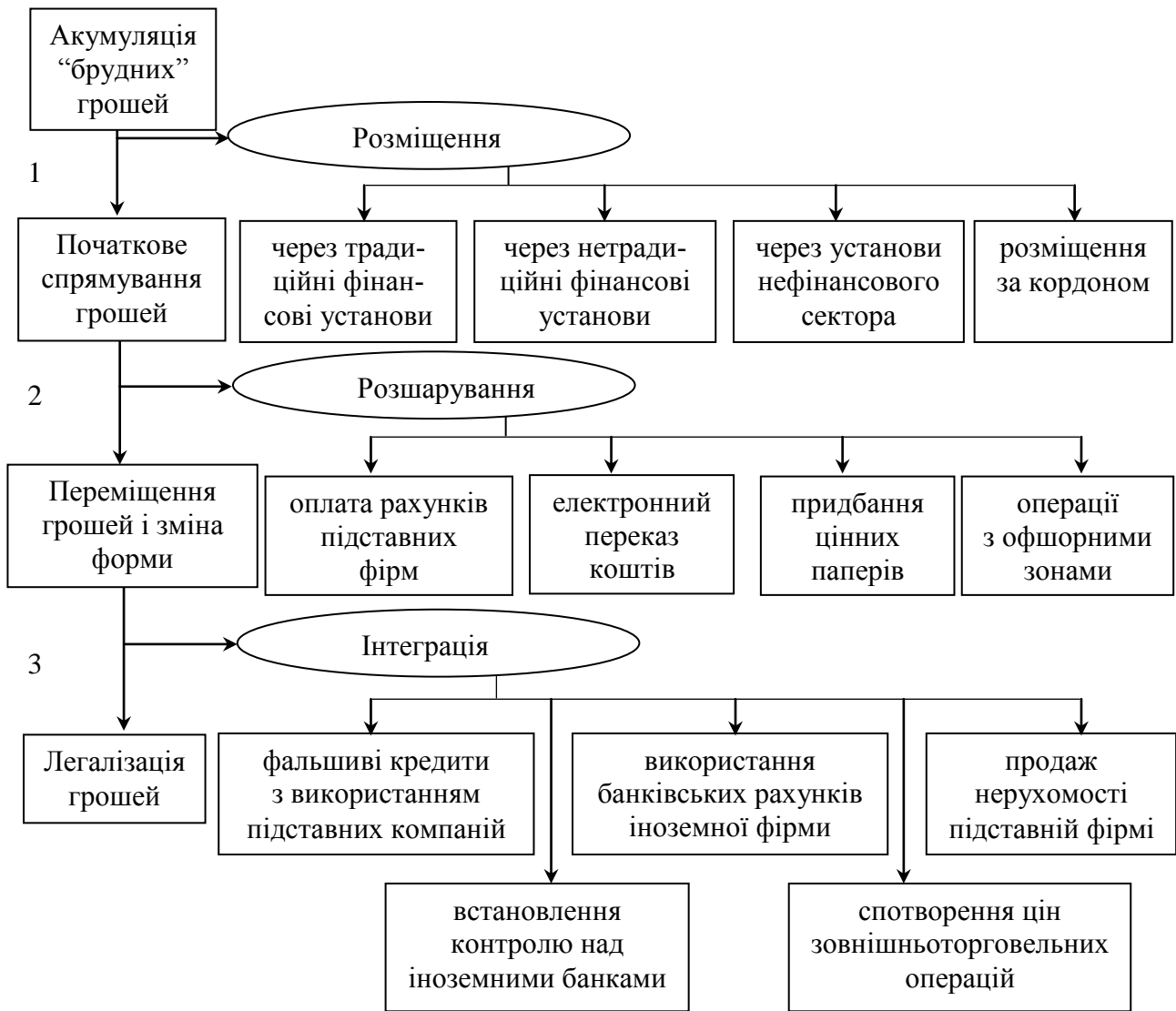

Рис. 1. Трифазна модель відмивання незаконних коштів

Система протидії легалізації незаконних доходів в Україні є дворівневою та складається з суб'єктів первинного рівня та державного. Як і в багатьох розвинених країнах, в Україні функціонує спеціальний державний орган з питань моніторингу та боротьби з легалізацією незаконних доходів – Державний комітет з фінансового моніторингу. На підставі аналізу основних завдань та повноважень Держфінмоніторингу в роботі запропоновано класифікацію його функцій, основними з яких є законодавча, регулююча, превентивна, комунікаційна, інформаційна, аналітична, координаційна, облікова, навчально-методична.

Україна активно співпрацює з провідними міжнародними організаціями по боротьбі з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів та фінансуванню тероризму. За менш ніж 10 років активної співпраці Держфінмоніторингу з міжнародними організаціями було досягнуто значних успіхів у сфері боротьби з відмиванням незаконних доходів. Зокрема, Україну було виключено з чорного списку FATF, українські експерти на постійній основі беруть участь у засіданнях FATF, Егмонтської Групи, Комітету MONEYVAL, Євразійської групи.

Україна контактує з підрозділами фінансової розвідки багатьох розвинених країн. Втім є цілий ряд напрямів, за якими цю співпрацю необхідно посилювати та розвивати, зокрема шляхом посилення співпраці з міжнародними платіжними системами, створення єдиної міжнародної інформаційної бази по операціям відмивання грошей та їх суб'єктам, запровадження єдиних міжнародних стандартів обліку цих операцій та інше. Вказані заходи дозволять підвищити ефективність міжнародної співпраці та роботи національної системи по боротьбі з легалізацією незаконних доходів.

З розвитком фінансової системи удосконалюються й схеми відмивання незаконних доходів. Проведене дослідження дало змогу визначити типи найбільш розповсюджених в Україні схем легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, а саме: діяльність “конвертаційних центрів”, непродуктивний відтік коштів за кордон, операції зі “сміттєвими” цінними паперами, операції, пов'язані з купівлею-продажем землі та нерухомого майна. Було охарактеризовано механізми реалізації кожної з цих схем, що дало змогу визначити характерні особливості операцій з відмивання коштів: велика кількість посередників, фальсифікація угод і договорів, перерахування незаконних коштів з рахунку на рахунок, різниця між ціною купівлі і ціною продажу.

Різноманіття операцій з відмивання коштів свідчить про надзвичайно високу обізнаність зловмисників щодо фінансових інструментів та слабких місць фінансової системи. Тому побудова ефективної системи протидії легалізації незаконних доходів є відповідальним та складним завданням державної політики.

Система протидії легалізації реалізується за рахунок використання ряду методів, які автор класифікує за різними ознаками: за функціональним змістом, за характером та за охопленням (рис. 2).

Автор стверджує, що в Україні створена і розвивається система протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, що забезпечується реалізацією більшості базових заходів боротьби з відмиванням доходів. Однак існує необхідність дослідження ефективності діючих інструментів та виявлення недоліків у механізмах організації протидії легалізації незаконних доходів.

У другому розділі **“Розвиток теоретико-методологічних і методичних засад протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом”** визначено основні недоліки поточної системи протидії легалізації незаконних доходів в Україні, запропоновано підходи до її удосконалення в банківській системі України, розроблено економіко-математичну модель оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації незаконних доходів.

Створення системи протидії відмиванню грошей, здобутих злочинним шляхом, є проблемою глобального характеру, тому в роботі зроблено висновок про необхідність залучення якомога більшої кількості країн (територій) до співробітництва у боротьбі з відмиванням брудних грошей, реформування національних законодавств відповідно до міжнародних стандартів, визначених FATF.

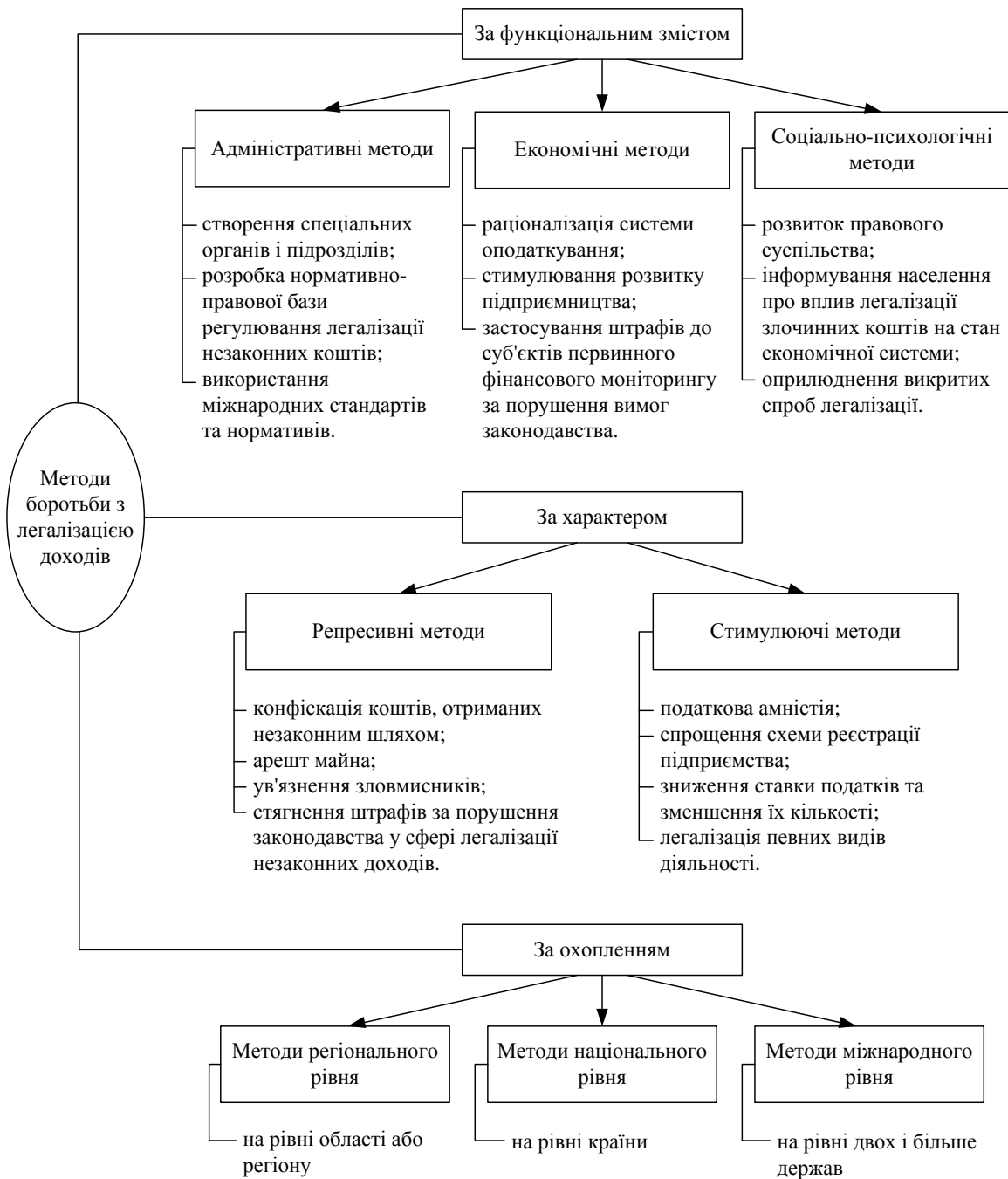

Рис. 2. Класифікація методів боротьби з легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом

Галуззю, без участі якої легалізація доходів неможлива, є банківська система країни, що може виступати не лише як посередник між учасниками легалізації незаконних доходів, але й як самостійний його учасник. Банківські установи інформують про близько 97 % операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, тому найбільший ефект від протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, дадуть саме заходи в банківській сфері.

Автор вказує, що система протидії легалізації доходів у банківській сфері здійснюється Національним банком України, Державним комітетом фінансово-го моніторингу України та банками. Вона на сьогодні працює неефективно.

У роботі пропонується поєднання окремих заходів щодо боротьби з легалізацією з метою досягнення синергетичного ефекту на базі визначення рівня довіри до клієнта та класифікації дій з фінансового моніторингу з боку банків.

Для визначення рівня довіри доцільно використовувати бінарну методику експрес-оцінки на базі ряду критеріїв. Перелік пропонованих критеріїв та їх бінарна оцінка наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії для визначення рівня довіри клієнта та їх бінарні оцінки

№	Критерій	Бінарна оцінка	
		Так	Ні
1	У клієнта не було випадків операцій, що були класифіковані як легалізація злочинних доходів	1	0
2	Серед власників істотної участі в статутному фонді клієнта немає осіб, що були пов'язані з легалізацією злочинних доходів	1	0
3	Серед найбільших контрагентів клієнта немає таких, що були пов'язані з легалізацією злочинних доходів	1	0
4	Серед контрагентів клієнта немає офшорних компаній	1	0
5	Серед власників істотної участі в статутному фонді клієнта немає осіб, що володіють офшорними компаніями	1	0
6	Серед власників істотної участі в статутному фонді найбільших контрагентів клієнта немає таких, що були пов'язані з легалізацією злочинних доходів	1	0
7	Серед власників істотної участі в статутному фонді найбільших контрагентів клієнта немає таких, що володіють офшорними компаніями	1	0
8	Серед найбільших контрагентів клієнта немає таких, що часто здійснюють операції з/через офшорні компанії	1	0
9	Діяльність клієнта і походження коштів зрозумілі банку	1	0
10	Відповідно до критеріїв, визначених в Постанові НБУ № 189 клієнт банку є клієнтом з низьким рівнем	1	0

Пропонується розділити всіх клієнтів банку на п'ять категорій залежно від рівня довіри до них (табл. 2).

Банк визначає рівень довіри до клієнта та здійснює дії з фінансового моніторингу відповідно до визначеного рівня.

Автор обґрунтовує необхідність на рівні Державного комітету фінансово-го моніторингу України створити єдину базу за економічними суб'єктами, які підозрюються чи брали участь в операціях, пов'язаних з легалізацією незаконних доходів. Це надасть можливість банкам адекватно оцінювати рівень довіри до клієнта та підвищить якість і результативність фінансового моніторингу в цілому.

Розподіл рівнів довіри за кількістю набраних балів і рекомендовані дії з фінансового моніторингу їх операцій

Рівень довіри до клієнта	Кількість балів	Фінансовий моніторинг операцій в банку
Абсолютний	9-10	Не здійснюється
Високий	7-8	Здійснюється у випадках значного перевищення суми операції над законодавчо визначеною сумою
Звичайний	5-6	Здійснюється у звичайному режимі
Низький	3-4	Здійснюється посилений контроль за операціями, додатковий аналіз контрагентів за операцією
Відсутній	0-2	Операція зупиняється або кожна операція ретельно перевіряється

У роботі запропоновано інтегральну експрес-оцінку ризику використання банківської системи з метою відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом:

$$R_j = A_j B_j C_j,$$

$$S_j = \sum_{i=1}^r Z_{ij} |S_{ij} \geq \frac{\frac{1}{2} S_{i1}^* + S_{im}^* + \sum_{k=2}^{m-1} S_{ik}^*}{m-1}}, \quad (1)$$

$$S_{ik}^* = S_{ij} - \max_j S_{ij} - \min_j S_{ij}$$

де A_j – узагальнююча характеристика ризику в розрізі внутрішніх факторів впливу;

B_j – загальна характеристика ризику в межах операційної діяльності банків;

C_j – узагальнююча характеристика ризику в розрізі факторів законодавчого характеру;

$$Z_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо відповідна умова виконується} \\ 0, \text{ якщо відповідна умова не виконується} \end{cases};$$

$$S_j = A_j \text{ при } k=1 \div m, m=n-2, i=1 \div r, j=1 \div n, r=4;$$

$$S_j = B_j \text{ при } k=1 \div m, m=n-2, i=1 \div r, j=1 \div n, r=12;$$

$$S_j = C_j \text{ при } k=1 \div m, m=n-2, i=1 \div r, j=1 \div n, r=4;$$

$S_{ij} = A_{ij}, i=1 \div 4, j=1 \div n$ – значення i -го показника за j -й період часу, в розрізі внутрішніх факторів оцінки ризику;

$S_{ij} = B_{ij}, i=1 \div 12, j=1 \div n$ – значення i -го показника за j -й період часу, в межах факторів, що характеризують операційну діяльність банківських установ;

$S_{ij} = C_{ij}, i=1 \div 4, j=1 \div n$ – значення i -го показника за j -й період часу, в розрізі факторів законодавчого характеру.

Запропонована оцінка виступає індикатором взаємного впливу різнонаправлених факторів ризику використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів. Отримана мультиплікативна модель може бути представлена як паралелепіпед, який є результатом можливої комбінації трьох узагальнюючих ідентифікаторів даного ризику (табл. 3, рис. 3).

Таблиця 3

**Характеристика ризику використання банківської системи
з метою відмивання кримінальних доходів**

Кількісна оцінка	Якісна характеристика
$R_j = A_j B_j C_j = 1 \times 1 \times 4$	Нормальний рівень ризику
$R_j = A_j B_j C_j = 2 \times 2 \times 6$	Підвищений рівень ризику
$R_j = A_j B_j C_j = 4 \times 4 \times 9$	Критичний рівень ризику

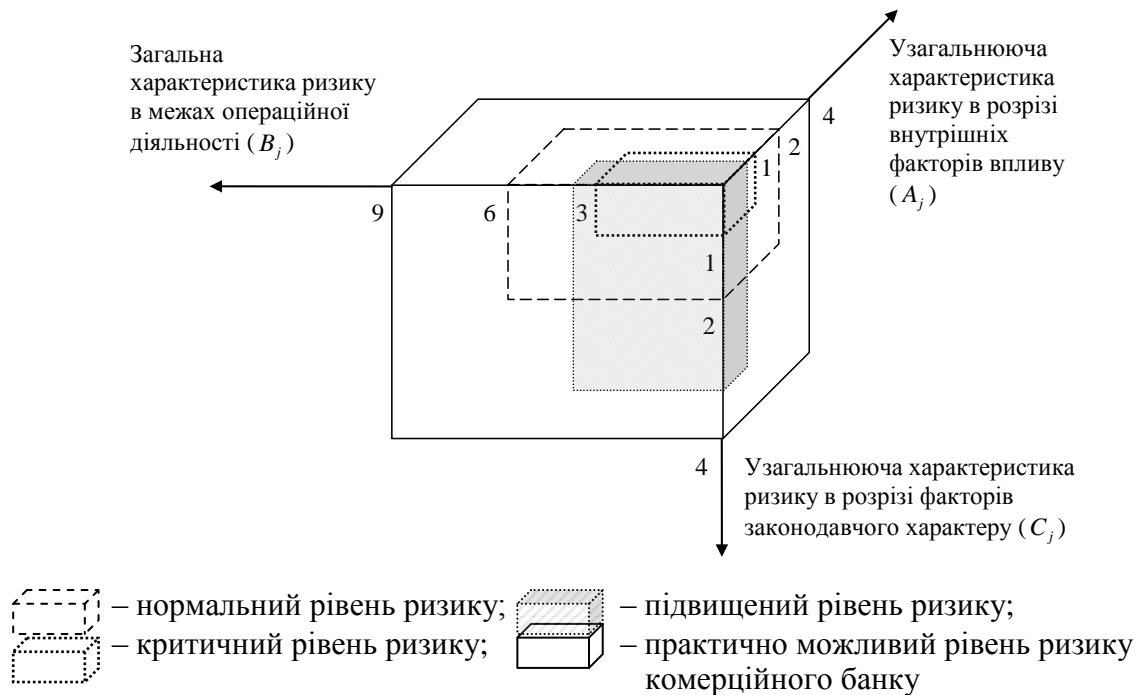

Рис. 3. Графічна інтерпретація інтегральної експрес-оцінки ризику використання банку з метою легалізації кримінальних доходів

Графічне зображення допустимих значень різних рівнів ризику дозволяє з'ясувати поточний стан банківської системи в розрізі аналізу можливостей її використання для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також перспективи зменшення існуючого рівня ризику в розрізі кожного з досліджуваних напрямків.

У третьому розділі “Розвиток фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом” розвинуто методичні підходи до структурно-організаційної побудови

фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, поглиблено підходи до врахування моральних ризиків при побудові цього механізму.

Проведене дослідження показало існування системних деформацій в системі протидії легалізації незаконних доходів, основними з яких є відсутність: єдиної, доступної методології моніторингу фінансових операцій; загальнодержавної централізованої системи оцінки ризиків легалізації; бази об'єктів та суб'єктів контролю; єдиної бази даних про репутацію клієнтів. З метою вирішення зазначених проблем в роботі запропоновано реформування структурно-організаційної побудови механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів (рис. 4) та алгоритм реалізації даного механізму (рис. 5).

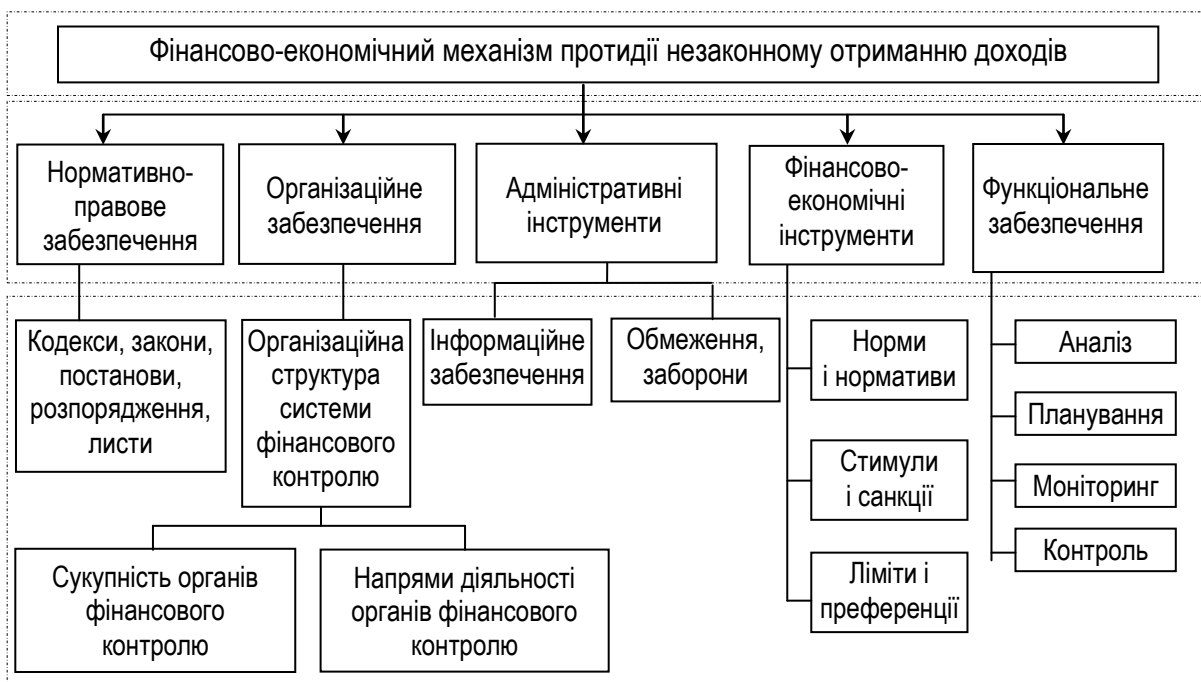

Рис. 4. Побудова фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів

Алгоритм, наведений на рис. 5, дає можливість на основі даних єдиної бази даних щодо ділової репутації та первинного фінансового документа класифікувати категорію операції та подавати інформацію про обране рішення. Таким чином, навантаження на центральний орган фінансового контролю буде зменшено, а основною його функцією стане нагляд у сфері протидії легалізації незаконно отриманих доходів за суб'єктами первинного моніторингу. Ведення поточних баз даних ділової репутації разом з кредитною історією створюватиме умови для забезпечення фінансової дисципліни на підприємствах в цілому.

У роботі існуючу систему критеріїв визначення необхідності моніторингу клієнтів (обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу) запропоновано доповнити наступними: відношення суми операції до щоденної суми виручки від реалізації; частка суми операції в річному доході від реалізації; сума

місячного прибутку до суми операції; сума операції до щоденного (щомісячного) грошового обороту; сума операції до собівартості виготовленої продукції за місяць; генерований фінансовий потік з урахуванням горизонту часу; зважений на рентабельність діяльності та загальний термін ведення бізнесу.

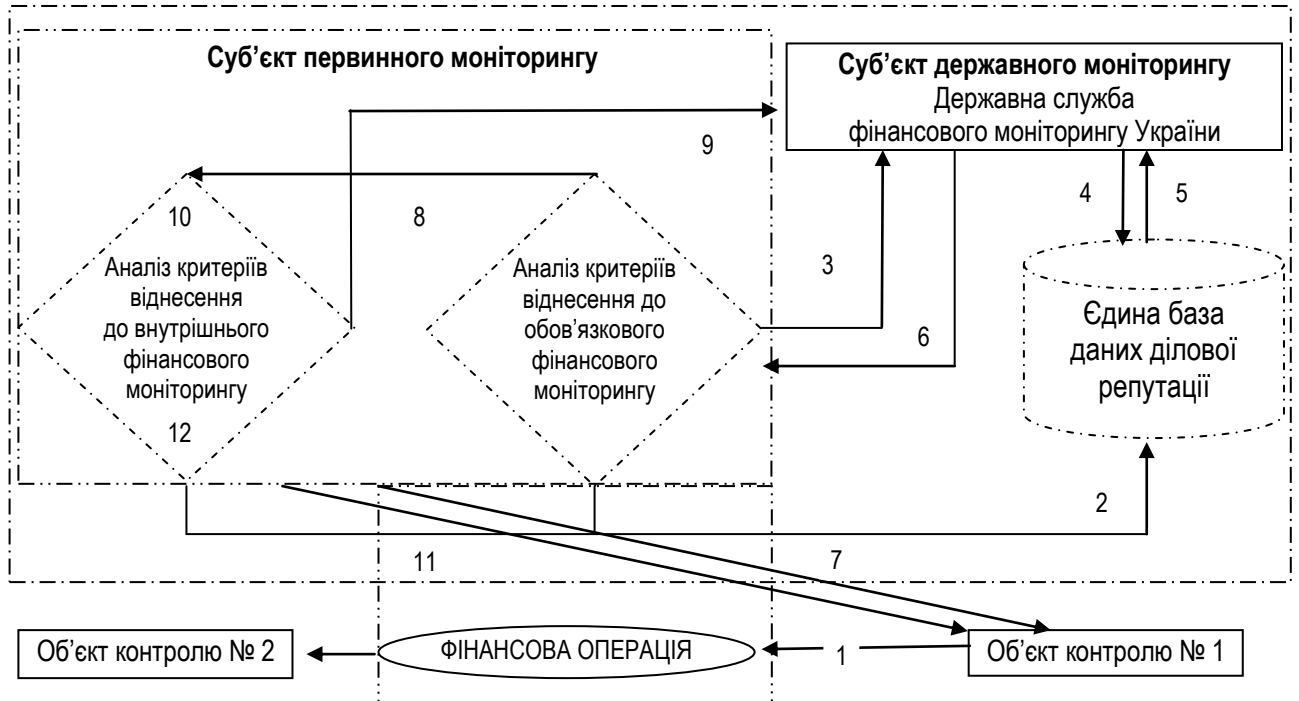

Рис. 5. Алгоритм реалізації фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів

Інформація для проведення цих розрахунків не є комерційною або банківською таємницею і може бути без обмежень використана суб'єктами первинного фінансового моніторингу, що створює підстави для коректної ідентифікації кожної конкретної операції з позиції фінансового моніторингу. Це дозволить полегшити роботу спеціалізованого органу фінансового контролю, скоротить терміни розгляду операції, а також створить можливості для попередньої автоматизованої обробки інформації щодо операцій.

Враховуючи складність аналізу суб'єктами первинного моніторингу всієї клієнтської бази, автором пропонується структурувати її за рівнем ризику. Таким чином:

- клієнти з максимальним ризиком (висока ймовірність неправомірних дій; клієнти вже мали досвід порушень законодавства в цій сфері; кожна операція, здійснювана цими клієнтами, незалежно від її суми та призначення, має оцінюватися щодо відповідності ознакам легалізації незаконних доходів);
- клієнти з ймовірним ризиком (існування сумнівних операцій у цих клієнтів є можливим, їх репутація вважається сумнівною; оцінка відповідності ознакам легалізації незаконних доходів має здійснюватися по відношенню до тих

операцій, сума яких перевищує встановлений граничний рівень, та тих операцій, які не є характерними для клієнта);

- клієнти з низьким ризиком (низька ймовірність неправомірних дій; для цих клієнтів характерним є регулярне перевищення середньогалузевих показників рентабельності діяльності; оцінка відповідності ознакам легалізації незаконних доходів має здійснюватися вибірково);
- відсутність ризику (для цих клієнтів характерним є дотримання середньогалузевих показників рентабельності діяльності; операції, не притаманні звичайній діяльності, не здійснюються; потреби здійснювати оцінку відповідності ознакам легалізації незаконних доходів не виникає).

У роботі виокремлено суб'єктів економічних відносин, що можуть бути задіяні в процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, згруповано їх за напрямками діяльності та запропоновано індикатори наявності зловживань в їх діяльності:

- банки, платіжні системи, страхові компанії, фінансові компанії, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, кредитні спілки, лізингові компанії. Для банків індикатори наявності зловживань на сьогоднішній день законодавчо встановлені НБУ. Для небанківських фінансових установ пропонується застосовувати такі індикатори: співвідношення розміру операції до статутного фонду об'єкта контролю; відповідність вартості об'єктів операції поточним ринковим цінам; кількість операцій, проведених одним суб'єктом за плановий період; перевищення обмежень по сумах операцій; співвідношення відсоткових ставок по кредитній та депозитній діяльності по відношенню до одного клієнта;
- товарні, фондові та інші біржі, компанії з управління активами, ІСІ. Індикатори – розмір емісії на одного емітента; співвідношення обсягу розміщення цінних паперів до розміру статутного капіталу; річний прибуток покупця/продавця цінних паперів до обсягу купівлі-продажу; швидкість зміни виду цінних паперів в інвестиційному портфелі; кількість РЕПО-операцій за період;
- аудиторські фірми, приватні бухгалтери. Індикатори – загальна кількість порушень бухгалтерського обліку та методики аудиторських перевірок за визначений період; наявність певної кількості однотипних порушень; приховування вартості та кількості активів;
- нотаріальні, адвокатські та інші незалежні юридичні контори. Індикатори – кількість операцій, проведених одним суб'єктом; вартість нотаріально завіреної операції відповідно до розміру сукупного місячного доходу фізичної особи (прибутку – юридичної особи); перевищення максимально можливого розміру операції.

Такий підхід дозволить сегментувати так звані “вузькі місця” та підвищити ефективність механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів. Автором розроблено перелік організаційних заходів, що має бути застосований кожним із суб'єктів фінансового моніторингу.

В роботі на основі аналізу сутності та причин виникнення моральних ризиків в економічній діяльності обґрунтовано їх роль у формуванні тіньового сектора. Основними факторами, що обумовлюють їх появу, автор вважає: раціо-

нальність поведінки господарюючих суб'єктів, низький рівень співвідношення між економічними вигодами від порушення закону та потенційними правовими наслідками від цього; зростання правового нігілізму та системи хабарництва; значний рівень “тіньового” сектора; існування інформаційної асиметрії у відносинах держави (як правоформуючого та контролюючого суб'єкта) та інших економічних суб'єктів тощо.

Автором моральний ризик запропоновано трактувати як раціональні дії економічних суб'єктів з максимізації власної корисності в збиток державі внаслідок асиметричності інформації, що проявляються в їх протиправній поведінці. Виходячи з такого розуміння сутності моральних ризиків, до їх складу запропоновано відносити: ризик несплати податків з доходів, що не були задекларовані; ризик хабарництва та корупційних дій державних службовців; ризик отримання незаконних доходів внаслідок протиправної та кримінальної діяльності.

Значна кількість форм проявів моральних ризиків, пов'язаних з легалізацією незаконних доходів, обумовлює необхідність розробки інструментарію боротьби з ними. На основі узагальнення досвіду застосування таких інструментів в різних країнах світу, а також аналізу національної специфіки формування відповідних видів моральних ризиків, автором структуровано методи боротьби з ними за базовими об'єктами для нейтралізації: асиметрією інформації та опортуністичною поведінкою.

Перша група методів спрямована на подолання першопричин виникнення моральних ризиків і включає методи, що спрямовані на:

- підвищення рівня інформованості держави;
- посилення аналітичної роботи Державної служби фінансового моніторингу України;
- зниження можливостей по приховуванню інформації з боку економічних суб'єктів.

Друга група методів спрямована на подолання наслідків моральних ризиків і включає: стимулюючі методи (підвищення рівня доходів населення, зниження податкового тиску, покращення економічної ситуації та рівня добробуту в країні); дестимулюючі або караючі методи (штрафні санкції, карна і адміністративна відповідальність, антикорупційні заходи).

Автором обґрунтовано, що управління моральними ризиками слід здійснювати на основі коефіцієнта економічної вигоди (k_{mh}) (відношення розміру економічної вигоди, що набуває суб'єкт економічних відносин внаслідок протиправних дій, до розміру наслідків від незаконної поведінки). Розроблено рекомендації щодо управління моральними ризиками в залежності від діапазону значень цього показника. Так, наприклад, значення $k_{mh} < 1$ є характерним для мінімального рівня морального ризику операції, відповідно, його можна не брати до уваги, тобто не підвищувати розмір штрафних санкцій по відношенню до економічного суб'єкта. Якщо $1 < k_{mh} < 1,2$, то дії економічного суб'єкта супроводжуються підвищеним рівнем морального ризику, що передбачає необхідність введення додаткових обмежень або умов щодо відповідальності за здійснення

такої дії, щоб нівелювати позитивний ефект від опортуністичної поведінки економічного суб'єкта. Для $1,2 < k_{mh} < 1,5$ – критичної зони з погляду реалізації моральних ризиків – слід прийняти ряд заходів з вирівнювання позитивних і негативних ефектів від даної поведінки економічного суб'єкта і здійснювати додатковий контроль за подібною поведінкою економічних суб'єктів з боку держави. $k_{mh} > 1,5$ означає катастрофічну зону ризиків, що обумовлює необхідність терміново підвищити розмір відповідальності.

Автором обґрунтовано доцільність використання запропонованих змін до фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що дозволять вирішити більшу частину проблем в цій сфері та знизити рівень незаконних фінансових операцій.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в розвитку науково-методичних підходів та рекомендацій щодо побудови фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні висновки:

1. Однією з передумов існування доходів, отриманих незаконним шляхом, є тіньова економіка – сукупність економічних відносин, яка об'єднує злочинні види діяльності, а також такі види економічної діяльності, здійснення яких не заборонене чинним законодавством, але з огляду на ухилення від державного контролю суб'єкти господарювання при цьому порушують податкове законодавство та/або законодавство про державну реєстрацію з метою мінімізації витрат та одержання високих доходів.

2. Бажання відкритого використання незаконних доходів змушує їх власників легалізувати свої кошти, тобто здійснювати фінансові операції, виконання яких унеможливує встановлення джерел походження незаконних доходів і тим самим забезпечує їх легітимність. Найпоширенішою моделлю процесу легалізації незаконних доходів є трифазна модель (розміщення, розшарування, інтеграція). Найбільша ймовірність викриття факту легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, характерна для першої стадії.

3. Аналіз досвіду державного регулювання протидії легалізації (відмиванню) незаконних доходів та фінансуванню тероризму в Україні показав, що формально воно відповідає сучасним вимогам і стандартам, оскільки формувалось протягом останніх десяти років під впливом міжнародних організацій. Система протидії легалізації незаконних доходів в Україні є дворівневою та складається з суб'єктів первинного рівня та державного. Як і в багатьох розвинених країнах, в Україні функціонує спеціальний державний орган з питань моніторингу та боротьби з легалізацією незаконних доходів – Державний комітет з фінансового моніторингу України.

4. Визначено типи найбільш розповсюджених в Україні схем легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, а саме: діяльність “конвертаційних

центрів”; непродуктивний відтік коштів за кордон; операції зі “сміттєвими” цінними паперами; операції, пов’язані з купівлею-продажем землі та нерухомого майна. Розглянуто механізми реалізації кожної з цих найпоширеніших схем, що дало змогу визначити характерні особливості операцій з відмивання коштів, а саме велика кількість посередників; фальсифікація угод і договорів; перерахування незаконних коштів з рахунку на рахунок; різниця між ціною купівлі і ціною продажу.

5. Дослідження недоліків поточної системи протидії легалізації незаконних доходів в Україні дозволило систематизувати основні з них, до яких віднесено: неузгодженість окремих норм законодавства; відсутність погоджених процедур попередження, розслідування і покарання за відповідні злочини; кадрові проблеми; неузгодженість дій державних органів, на які покладено функції протидії легалізації незаконних доходів; низька ефективність поточної системи протидії; обмежені можливості по обміну інформацією як на рівні України, так і з міжнародними організаціями.

6. Важливим елементом системи протидії легалізації незаконних доходів є банківська система. Система протидії у банківській системі реалізується Національним банком України, Державним комітетом фінансового моніторингу України та первинними суб’єктами фінансового моніторингу – безпосередньо банками. На сьогоднішній день така схема працює неефективно, що пов’язано з відсутністю узгодженості між НБУ, Державним комітетом фінансового моніторингу і банками, обумовленої недосконалістю законодавчої бази.

7. Для підвищення ефективності протидії легалізації незаконних доходів може бути використано науково-методичний підхід до оптимізації процесів, пов’язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом на основі проведення експрес-оцінки відповідного ризику. Запропонований підхід дозволяє визначити інтегральний рівень ризику використання банківської системи з метою відмивання доходів, виявити проблемні аспекти діяльності банківських установ, забезпечити оперативність і ефективність заходів щодо планування інспекційних перевірок.

8. Обґрунтовано необхідність удосконалення існуючої системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за рахунок наданих пропозицій щодо розвитку і ефективного використання фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів, на базі запропонованого алгоритму.

9. На основі аналізу сутності та причин виникнення моральних ризиків в економічній діяльності суб’єктів господарювання обґрунтовано їх роль у формуванні тіньового сектора економіки України. Значна кількість форм проявів моральних ризиків, пов’язаних з легалізацією незаконних доходів, обумовлює необхідність розробки інструментарію боротьби з ними, що обґрунтовано у роботі. На основі узагальнення досвіду застосування таких інструментів в різних країнах світу, а також аналізу національної специфіки формування відповідних видів моральних ризиків, структуровано методи боротьби з ними за базовими напрямками для нейтралізації ризиків: асиметрія інформації, опортуністична поведінка.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку : монографія / [С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Т. А. Медвідь, О. М. Ващенко] ; ред. О. М. Бережний. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 114 с. Особистий внесок: модель оптимізації процесів, пов’язаних з протидією легалізації незаконних доходів.
2. Ващенко О. М. Сутність і місце фінансової безпеки суб’єктів підприємництва в системі фінансової безпеки держави // Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.] ; ред. А. О. Єпіфанов. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – С. 8–25. Особистий внесок: дослідження понять тіньової економіки і легалізації незаконних доходів.

Статті у наукових фахових виданнях

3. Ващенко О. М. Моральні ризики як фундаментальний фактор існування тіньового сектора в економіці // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Випуск 29. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – С. 288–295.
4. Колдовський М. В. Оцінка ризику клієнта банку на предмет можливості ним проводити операції по легалізації доходів / М. В. Колдовський, О. М. Ващенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – Вип. 24 . – С. 181–189. Особистий внесок: методичний підхід до систематизації ризиків легалізації доходів клієнтами банків.
5. Колдовський М. В. Ризики використання банківських платіжних карток / М. В. Колдовський, О. М. Ващенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1. – С. 45–49. Особистий внесок: аналіз можливостей використання платіжних карток для легалізації незаконних доходів.
6. Ващенко А. Н. Инструментарий идентификации финансовых операций, сопряженных с легализацией криминальных доходов // Бизнес-информ. – 2010. – № 10. – С. 88–94.

Публікації у матеріалах конференцій

7. Петренко Ю. М. Проблеми розвитку механізму управління фінансовою безпекою підприємств / Ю. М. Петренко, О. М. Ващенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (12–13 листопада 2009 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “УАБС НБУ”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – Т. 2. – С. 49–51. Особистий внесок: дослідження механізму управління фінансовою безпекою.
8. Колдовський М. В. Ризики, пов’язані з використанням платіжних карток в Україні / М. В. Колдовський, О. М. Ващенко // Міжнародна банківська

- конкуренція : теорія і практика : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 травня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “УАБС НБУ”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – Т. 2. – С. 84–85. Особистий внесок: систематизація досвіду застосування карток для незаконних операцій.
9. Ващенко О. М. Роль моральних ризиків у формуванні тіньового сектору економіки // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “УАБС НБУ”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – Т. 2. – С. 44–47.
 10. Ващенко О. М. Співробітництво України з міжнародними організаціями у сфері протидії легалізації незаконних доходів // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна ідентичність та тенденції глобалізації : збірник тез доповідей Восьмої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – Частина 1. – С. 23–24.
 11. Ващенко О. М. Напрямки удосконалення системи протидії легалізації незаконних доходів у банках // Збірка тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни” (16–17 лютого 2011 р.). – м. Макіївка, 2011. – Том 1. – С. 76–77.

Навчальні посібники

12. Ващенко О. М. Сутність фінансово-правового регулювання процесу протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (відмиванню коштів) / О. М. Ващенко, Н. М. Внукова // Основи фінансового моніторингу фінансових послуг : навчальний посібник ; за заг. ред. Н. М. Внукової. – К. : КНТ, 2009. – С. 8–16 (рекомендовано МОН України, лист від 22.07.2008 № 1.4/18-Г-1946.1). Особистий внесок: фінансовий механізм протидії легалізації незаконних доходів.

АНОТАЦІЯ

Ващенко О. М. Фінансово-економічний механізм національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, Суми, 2011.

У роботі розглядається розвиток теоретичних і методичних основ протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, розробка методичних підходів і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. На основі систематизації досліджень з даної проблематики поглиблено теоретичні основи щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, визначено базові причини існування незаконних доходів, обґрунтовано роль і місце сис-

теми протидії легалізації незаконних доходів в державній регуляторній політиці, розглянуто базові інструменти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Визначено основні недоліки системи протидії легалізації незаконних доходів в Україні, на базі чого запропоновано шляхи щодо удосконалення фінансово-економічного механізму протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в банківській системі України, а також розроблено науково-методичні підходи до оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на основі проведення експрес-оцінки відповідних ризиків.

На основі аналізу сутності та причин виникнення моральних ризиків в економічній діяльності суб'єктів господарювання обґрунтовано їх роль у формуванні тіньового сектора економіки України. На основі узагальнення досвіду застосування таких інструментів в різних країнах світу, а також аналізу національної специфіки формування відповідних видів моральних ризиків, структуровано методи боротьби з ними за базовими напрямками для нейтралізації ризиків: асиметрія інформації та опортуністична поведінка.

Ключові слова: доходи, отримані незаконним шляхом, легалізація, протидія, фінансовий моніторинг, ідентифікація клієнтів.

АННОТАЦІЯ

Ващенко А.Н. Финансово-экономический механизм национальной системы противодействия легализации доходов, полученных преступным путем. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Государственное высшее учебное заведение “Украинская академия банковского дела Национального банка Украины”, Сумы, 2011.

Диссертация посвящена разработке финансово-экономического механизма национальной системы противодействия легализации доходов, полученных преступным путем.

В работе раскрыта экономическая сущность понятий “теневой сектор экономики”, “незаконные доходы”, “легализация незаконных доходов”. Путем систематизации исследований ученых по данной проблематике углублены теоретические основы противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, определены базовые причины существования незаконных доходов, обоснованы роль и место системы противодействия легализации незаконных доходов в государственной регуляторной политике, рассмотрены базовые инструменты противодействия легализации доходов, полученных преступным путем.

В работе определены основные недостатки существующей системы противодействия легализации незаконных доходов в Украине (несогласованность отдельных норм законодательства, отсутствие согласованных процедур преду-

преждения, расследования и наказания за преступления соответствующей категории, кадровые проблемы, несогласованность действий государственных органов, на которые возложены функции противодействия легализации незаконных доходов, низкая эффективность существующей системы противодействия, ограниченные возможности по обмену информацией как на уровне Украины, так и с международными организациями), на базе чего предложены пути по совершенствованию системы противодействия легализации доходов, полученных преступным путем в банковской системе Украины, а также разработаны научно-методические подходы к оптимизации процессов, связанных с противодействием легализации доходов, полученных преступным путем, на основе проведения экспресс-оценки соответствующего риска.

Обоснована необходимость совершенствования существующей системы противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, за счет использования финансово-экономического механизма национальной системы противодействия легализации незаконных доходов, на базе разработанного в работе алгоритма.

На основе анализа сущности и причин возникновения моральных рисков в экономической деятельности субъектов хозяйствования обоснована их роль в формировании теневого сектора экономики Украины. Значительное количество форм проявлений моральных рисков, связанных с легализацией незаконных доходов, обуславливает необходимость разработки инструментария борьбы с ними. Путем обобщения опыта применения аналогичных инструментов в различных странах мира (Финляндия, Китай, Германия, США, Италия и др.), а также анализа национальной специфики формирования соответствующих видов моральных рисков, структурированы методы борьбы с ними исходя из базовых объектов для нейтрализации: асимметрией информации и оппортунистического поведения.

Ключевые слова: доходы, полученные незаконным путем, легализация, противодействие, финансовый мониторинг, идентификация клиентов.

SUMMARY

Vashchenko O.M. Financial and economic mechanism of the national system of counteraction to the legalization of criminal income. – Manuscript.

Dissertation for the acquisition of the scientific degree of Candidate of Economic Sciences in the speciality 08.00.08 – Money, finance and credit. – State higher educational institution “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”, Sumy, 2011.

The dissertation studies the development of theoretical and methodical foundations of counteraction to the legalization of illegal profits, the development of methodical approaches and practical recommendations aimed at improving the national system of counteraction to the legalization of illegal profits. Based on the systematization of the research in this area it extends the theoretical foundations relating to the counteraction to the legalization of criminal profits, determines the basic sources of the illegal income, defines the role and place in the state regulatory policy

of the system designed to fight the legalization of criminal income, studies the basic instruments of counteraction to profits obtained in illegal ways.

It determines the main drawbacks in the system of counteraction to legalization of criminal profits in Ukraine. It offers ways to improve the financial and economic mechanism of counteraction to legalization of profits obtained illegally in the banking system of Ukraine and develops scientific and methodical approaches to the optimization of processes relating to the counteraction to legalization of criminal profits, which is based on the express-assessment of the corresponding risks.

Based on the analysis of the essence and reasons for the emergence of moral risks in the economic activity of enterprises it determines their role in the formation of the shadow sector of Ukraine's economy. By generalizing the experience of the use of such instruments in different countries as well as the analysis of the national peculiarities in formation of certain types of moral risks it structures the methods of fighting with them in order to neutralize the asymmetry of information and opportunistic behavior.

Key words: illegal profits, legalization, counteraction, financial monitoring, identification of customers.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
Козьменко Сергій Миколайович

Підписано до друку 11.04.2011.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”
40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 3160 від 10.04.2008

